

Egy élmény fejlődéstörténete

Rónay György naplójegyzetei Franz Kafkáról

1.

„Tegnap a piarista diákok önképzőkörében; M. P.* kívánságára a l'art pour l'art kérdéséről beszéltem, illetve kommentárokat fűztem pár, a kérdést illusztráló vershez (Baudelaire, Keats) — jegyzi fel naplójába Rónay György 1953. október 24-én. — Miről beszéljünk a következő órákon? — kérdeztem a fiúkat. — A modern nyugati irodalomról, külön tekintettel a katolikusra — felelték. De mi számukra a -modern-, az -új-, a -legújabb-? Mauriacot ismerik például? — vettem föl taláalomra egy nevet, egy elég közismertet, legalábbis az én elképzelésem szerint. Nos — nem ismerik, azaz csak a nevét ismerik; semmit nem ismernek; -új- számukra mindaz, ami huszadik századi: -az orosz (szovjet) irodalmon kívül semmiről nem tudunk és minden érdekel- — mondta az egyik. Most aztán itt a probléma: hogyan és mit? Nekivágni az -egésznek-? De mi értelme volna egy ilyen madártávlati képnek, s mi maradna meg belőle? Azt hiszem, helyesebb lesz, ha egy-egy órát egy-egy íróra szánok, s a kiválasztásnál nem sokat aggályoskodom, hanem veszem azokat, akik pillanatnyilag érdekelnek, s így mintegy ablakokon át fogunk benézni a modern irodalomba, regénybe, s magamnak is hasznos lesz az újra való tájékozódás. Minthogy pillanatnyilag éppen nálam van Kafka *Schlossa* és az *Alliance* könyvtárában megvan francia fordításban a *Prozess* és az *America*, az Egyetemi Könyvtárban pedig naplója, nem tudom, nem övele fogom-e kezdeni, azzal, hogy párhuzamosan megírok egy tanulmányt is róla (ahogyan annak idején Jouve-val tettem, mikor a Kalazantinumban előadtam s a *Vigiliába* írtam Jouve-ról). Mint katolikus, elsősorban persze Mauriac jöhet számításba; Green viszont jobban a -kezemben- van; ott volna Greene és Waugh; Chesterton (a nagy angol tanulmány s életrajz róla kész fordításban ott az *Új Embernél*) és Eliot; ott volnának Claudel, Bernanos mellett a francia -fiatalok-; Emmanuel, Cayrol, Patrice de la Tour du Pin... S ha belemegyek a főlisorolásba, sosem lesz vége. Elsősorban mindenesetre Franz Kafkán gondolkozom majd.”

2.

Miért éppen Franz Kafkát választja ki Rónay elsőként azok közül, akikről szívesen tartana előadást? Miért teszi őt az első helyre, olyan regényírók elé, mint François Mauriac, Julien Green, Georges Bernanos, Graham Greene, Evelyn Waugh vagy Chesterton és olyan költők elé, mint Eliot vagy Claudel?

* Magyar István (Pista) piarista tanár, Rónay György egyetemi kollégája, régi barátja.

Nyilván azért, mert ez idő tájt Franz Kafka érdekelte legjobban, *A kastély*, *A per*, *Az átváltozás* híre eljutott hozzá, de egyik műről sem voltak alaposabb ismeretei. A többi író esetében inkább korábbi tanulmányainak, olvasmányainak, emlékeinek felfrissítésére lett volna szüksége, Franz Kafkával kapcsolatban viszont egy új földrészfelfedezésének izgalma vonzotta.

Ma, amikor már Franz Kafka művei középiskolások diákok számára is kötelező olvasmányok, bizonyára mindez meglepően hangzik, de irodalomtörténeti tény, hogy a század első felének legnagyobb európai írói közül Franz Kafka igazi jelentőségének felismerése váratott magára a *legtovább*, hogy életművét nagyon sokáig közöny, értetlenség, idegenség fogadta.

Amíg élt, életművének tíz százaléka sem jelent meg nyomtatásban, hagyatékának kiadását pedig bizonyára késleltette az a körülmény, hogy végrendelete szerint minden fennmaradt kéziratát meg kellett volna semmisíteni. Amikor a harmincas évek közepén, több mint egy évtizeddel halála után hűségese barátja, Max Brod (a végrendeleti utasítást megszegve) öt kötetben kiadta műveit, nem keltett különösebb érdeklődést a vállalkozás. A párizsi Gallimard kiadó 1938-as francia nyelvű kiadása az első, amelynek már nagyobb visszhangja volt.

A Franz Kafkával foglalkozó első jelentős művek a második világháború idején kezdenek megjelenni, az író életrajzát, valamint az életmű és az életrajz összefüggéseit megvilágító napló pedig csak 1951-ben kerül az olvasók kezébe. Ma már tizenöt-húszezer tanulmány, esszé, cikk, elemzés, ismertetés, visszaemlékezés adatait tartalmazza a legteljesebb Kafka-bibliográfia, de ezeknek az írásoknak túlnyomó többsége a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évekből származik.

A magyarországi befogadásra az jellemző, hogy volt, aki már igen korán felfigyelt Kafkára; de a hazai közönségnek csak 1957-ben nyílt lehetősége arra, hogy egy vékony kis kötetben kezébe vehesse az író elbeszéléseiből készült első, szerény terjedelmű, magyar nyelvű válogatást.

Márai Sándor már 1922-ben, kassai újságok hasábjain saját fordításában három Kafkanovellát (*Az átváltozás*, *Az ítélet*, *Testvérgyilkosság*) adott közre, és külön cikkben méltatta is az író (*Kassai Napló*, 1922. III. 1.), de a két világháború közötti legjelentősebb hazai irodalmi folyóiratainkban nem találkozunk sem Franz Kafka műveivel, sem róla szóló tanulmányokkal.

Még feltűnőbb, hogy 1945 után, amikor könyvkiadók, fordítók, tanulmányírók, kritikusok, esszéisták mindent megtesznek annak érdekében, hogy a hazai szellemi életet a háborús évek elszigeteltsége után újra bekapcsolják az európai kultúra áramkörébe, Franz Kafka egyetlen műve sem jelenik meg magyarul, művészetéről senki sem ír tanulmányt. Az a jelenség, hogy James Joyce, Virginia Woolf, Evelyn Waugh könyvei előbb jelennek meg magyarul, mint Franz Kafka munkái, bizonyára azzal magyarázható, hogy az író életművének igazi reneszánsza nyugaton is csak később bontakozik ki.

Németh Andor írt ugyan Kafkáról külföldön egy úttörő jelentőségű könyvet, de az itthon teljesen visszhangtalan maradt. A harmincas években egy pesti könyvesboltban talál rá Kafka posztumusz kötetére, elolvassa, és József Attila figyelmét is felhívja a műre. 1938-ban a fasizmus elől nyugatra távozik, külföldön tovább nyomoz Kafka után. Francia nyelvre lefordított műve (*Kafka ou le mystère juif*) a második világháború után, 1947-ben Párizsban jelenik meg. Még ugyanabban az évben hazatér, az akkor induló *Csillag* című folyóirat szerkesztője lesz, de rövidesen leváltják tisztségéből. Nyugdíjasként azt tervezi,

hogy átdolgozza, kiegészíti és magyar nyelven is kiadja könyvét. Tervéből azonban semmi sem valósul meg, mert a negyvenes évek végétől, a hazai szellemi élet teljes megmerevedése idején gondolni sem lehet már Franz Kafka műveinek vagy egy róla szóló könyvnek a megjelenetésére.

Franz Kafka művészete annyira nem élt nálunk a köztudatban, hogy azok a publicisták sem hivatkoztak rá, akik az ötvenes években minden alkalmat megragadtak arra, hogy a huszadik századi nyugati irodalom legnevesebb alkotóit megbélyegezzék, és műveiket mint a szellemi elfajulás termékeit emlegessék. Joyce, Hemingway vagy Faulkner nevét gyakran írják le ilyen vonatkozásban, Franz Kafkát viszont mint „ismeretlen” szerzőt, szóra sem méltatják.

3.

Az biztos, hogy 1953-ban a budapesti piarista gimnázium önképzőköre volt az országban az egyetlen fórum, ahol Franz Kafka életművével annak igazi jelentőségéhez méltó módon és mértékben foglalkoztak, mégpedig olyan előadó színvonalán, mint Rónay György.

Előadására készülve naplójában jegyzi fel Rónay azokat az észrevételeit, amelyek Franz Kafka műveinek olvasása közben tudatosodnak benne. 1953-ban nem könnyű Budapesten a legfontosabb forrásmunkák megszerzése sem. *A kastély* német nyelvű kiadása rendelkezésre áll, jól ismeri Daniel-Rops esszójét is, könyvtárból kölcsönzi ki Herbert Tauber 1941-ben megjelent Kafkáról szóló könyvét, Pierre Klossowski francia nyelvű fordítását és bevezetőjét, továbbá, mint kimeríthetetlen gazdag kincsesbányát, Franz Kafka naplóját, amelyet 1951-ben Max Brod adott ki New Yorkban.

Franz Kafka birodalmába hatolva az első benyomása, hogy az író félelmetes valószerűséggel építi fel a semmit, hogy az élményvilágában megnyilvánuló hatalmas erejű belső feszültség teljesen szenttelen, tárgyilagos ábrázolásban nyer kifejezést.

De mi jellemzi magát a belső feszültséget? Milyen emóciók alakítják ki az író formavilágát? Kafka alkatának, karakterének, sorsdöntő élményeinek minél teljesebb megismerésével próbál Rónay közelebb jutni az életmű egész jelrendszerének megértéséhez. A bonyolult, többféle értelmezési lehetőséget kínáló művészi „képződmény” struktúrájából akar visszatalálni az élményi maghoz, ahhoz az érzelmi-hangulati mozzanathoz, emberi alaphelyzethez, konfliktushoz vagy válság-állapothoz, amely a mű formavilágának létrejöttében a kezdeményező-szervező indítékot jelentette.

Az író sorsának, gyerekkori szorongásainak, az apjával szemben kialakult kisebbségi érzésének, az egyéniséget elsorvasztó hivatali életforma következményeinek ismeretében Franz Kafka egész életműve világosabbá, áttekinthetőbbé, érzékelhetőbbé válik számára. „Szimbólumai nem képletek, hanem élmények kibontásai, objektíválásai. Elég figyelmesen elolvasnunk naplóját, hogy észrevegyük, mennyire életének valóságos talajából, mennyire személyes élményvilágából sarjad ki első pillantásra oly keresetten különösnek ható tematikája.”